

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्माथ्मृष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्ग। तमा॑प्रोत्। तमास्त्राऽष्टादशिभिरवारुन्ध। यदैषादशिनं आलभ्यन्तौ। यज्ञमेव तैरास्वा यज्ञमानोऽव रुन्धे। संवथ्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदैषादशिनः। द्वादश मासाः पश्चर्तवः॥१॥

संवथ्सरोऽष्टादशः। यदैषादशिनं आलभ्यन्तौ। संवथ्सरमेव तैरास्वा यज्ञमानोऽव रुन्धे। अग्निष्ठैऽन्यान्पशूनुपाकरोति। इतरेषु यूपैष्वष्टादशिनोऽज्ञामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते सर्वीर्यत्वाय। यदारुण्यैः सङ्ख्यापयैत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विद्वरुं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायेन्। तदाहुः। अपशब्दो वा एते। यदारुण्यैः यदारुण्यैः सङ्ख्यापयैत्। क्षिप्रे यज्ञमानमरण्यं मृतः हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारुण्याः पशव इति। यत्पशूनालभेत। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुरुद्धुजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभेत। तेनैव पशूनव रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुरुद्धुजत्य-यज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशबो भवन्ति। न यज्ञवेशसं भवति। न यज्ञमानमरण्यं मृतः हरन्ति। ग्राम्यैः सङ्ख्यापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। सं पितापुत्रावर्स्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुरुद्धुजस्यतुर्जीणि च॥४॥

[४]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स एतानुभयान्पशूनपश्यत्। ग्राम्याङ्शारुण्याङ्शां तानालभत। तैर्व स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध। आरण्येरुमुम्। यद् ग्राम्यान्पशूनालभेत। इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारुण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवथ्सर इत्याहुः। य इतइतश्वातुर्मास्यानि संवथ्सरं

नवमः प्रश्नः

प्रयुक्तं इति। एतावान् वै संवथ्सुरः। यच्चातुर्मस्यानि। यदेते चातुर्मस्याः पश्वं आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवथ्सुरं यजमानोऽवं रुन्धे। विवा एष प्रजयां पशुभिरक्षयते। यः संवथ्सुरं प्रयुक्ते। संवथ्सुरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराभ्वोति। प्रजा वै पश्वं एकादशीनां। यदेत ऐकादशिनाः पश्वं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानोऽवं रुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दुशिभिरनु प्रायुक्तं। तामाप्रोत्। तामास्वा दुशिभिरवारुन्ध। यदुशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैरास्वा यजमानोऽवं रुन्धे। एकादश दुशत् आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पश्वः। पशुनेवावं रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पश्वावै भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वायां नानारूपा भवन्ति। तस्मात्रानारूपाः पश्वः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्वहुरूपाः पश्वः समृद्धै॥८॥

आरण्योल्लोको दृशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पश्वावं द्वे चं॥८॥ [२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पश्वं आलभ्यन्ते। अमुष्मां आरण्याः। यद्वाम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयोन्पशूनालभते। ग्राम्याङ्गशारण्याङ्गश्च। उभयोलोकयोरवंरुद्धै। उभयोन्पशूनालभते॥९॥

ग्राम्याङ्गशारण्याङ्गश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावंरुद्धै। उभयोन्पशूनालभते। ग्राम्याङ्गशारण्याङ्गश्च। उभयैषां पशूनामवंरुद्धै। त्रयस्तयो भवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्पत्यात्॥१०॥

अस्मिल्लोके बहवः कामा इति। यथसमानीभ्यो देवताभ्योऽन्यैऽन्ये पश्वं आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके कामान्दधाति। तस्मादस्मिल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणां त्रयाणां सह वृपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै। एषां लोकानामास्यै। पर्यग्निकृतानारण्यानुरुद्धजन्त्यहि सायै॥११॥

अवरुद्धा उभयोन्पशूनालभते सत्यादहिरसायै॥३॥ [३]

युजन्ति ब्रह्मित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रधः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुपमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह।

नक्षत्राणि॑ वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै॒ रोचयति। युञ्जन्त्यस्य॑ काम्येत्याह। कामानेवास्मै॒ युनक्ति। हरी॑ विपक्षसेत्याह। इमे॑ वै हरी॑ विपक्षसा। इमे॑ एवास्मै॒ युनक्ति॥१३॥

शोणा॑ धृष्णू॒ नृवाहृ॒ सेत्याह। अहोरात्रे॑ वै नृवाहंसा। अहोरात्रे॑ एवास्मै॒ युनक्ति। एता॑ एवास्मै॒ देवता॑ युनक्ति। सुवर्गस्य॑ लोकस्य॑ समष्टौ। केतुं॑ कृष्णवन्नकृतव्॑ इति॑ ध्वंजं॑ प्रति॑ मुश्चति। यशं॑ एवैनः॑ राजा॑ गमयति। जीमूतंस्येव भवति॑ प्रतीकमित्याह। यथायुजुरेवैतत्। ये॑ ते॑ पन्थानः॑ सवितः॑ पूर्वासु॑ इत्यध्वर्युर्यज्मानं॑ वाचयत्युभिजित्यै॥१४॥

परा॑ वा॑ एतस्य॑ यज्ञ॑ एति। यस्य॑ पशुरुपाकृतोऽन्यत्र॑ वेद्या॑ एति। एतः॑ स्तौतरेतेन॑ पथा॑ पुनरश्चमावर्तयासि॑ न इत्याह। वायुर्वै॒ स्तोता॑। वायुमेवास्य॑ परस्ताद्वधात्यावृत्यै। यथा॑ वै॒ हृविषो॑ गृहीतस्य॑ स्कन्दति। एवं॑ वा॑ एतदश्वस्य॑ स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य॑ लोमानि॑ शीयन्ते। यद्वालेषु॑ काचानावयन्ति। लोमान्येवास्य॑ तथस्मरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः॑ सुवरिति॑ प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो॑ वा॑ अश्वः। स्वयैवैन॑ देवतया॑ समर्घयन्ति। भूरिति॑ महिषी॑। भुवः॑ इति॑ वावाता॑। सुवरिति॑ परिवृक्ती॑। एषां॑ लोकानामुभिजित्यै। हिरण्ययाः॑ काचा॑ भवन्ति। ज्योतिर्वै॒ हिरण्यम्। गुष्ठमंश्मेधः॥१६॥

ज्योतिर्श्वेवास्मै॒ गुष्ठं॑ च॑ सुमीर्ची॑ दधाति। सुहस्त्र॑ भवन्ति। सुहस्त्रसमितः॑ सुवर्गो॑ लोकः। सुवर्गस्य॑ लोकस्याभिजित्यै। अप्॑ वा॑ एतस्मात्तेज॑ इन्द्रियं॑ पशवः॑ श्रीः॑ क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन॑ यज्ञते। वसंवस्त्वाऽङ्गन्तु॑ गायत्रेण॑ छन्दुसेति॑ महिष्यभ्यनक्ति। तेजो॑ वा॑ आज्यम्। तेजो॑ गायत्री। तेजस्वेवास्मै॒ तेजोऽर्वं॑ रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाऽङ्गन्तु॑ त्रैष्टुभेन॑ छन्दुसेति॑ वावाता॑। तेजो॑ वा॑ आज्यम्। इन्द्रियं॑ त्रिष्टुप्। तेजस्वेवास्मा॑ इन्द्रियमव॑ रुन्धे। आदित्यास्त्वाऽङ्गन्तु॑ जागतेन॑ छन्दुसेति॑ परिवृक्ती॑। तेजो॑ वा॑ आज्यम्। पशवो॑ जगती। तेजस्वेवास्मै॒ पशूनव॑ रुन्धे। पत्रंयोऽस्यञ्जन्ति। श्रिया॑ वा॑ एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्तयः। श्रियमेवास्मिन्नद्वधति। नास्मात्तेज॑ इन्द्रियं॑ पशवः॑ श्रीरप॑ क्रामन्ति। लाजी॑(३) च्छाची॑(३) न॑ यशोमामाँ॑(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादी॑ कुर्वते। एतदेवा॑ अन्नमत्तेतदन्नमद्धि॑ प्रजापत॑ इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्य॑ दधते। यदि॑ नावजिग्रहेत्। अग्निः॑ पशुरासीदित्यवंद्रापयेत्। अवं॑ हैव॑ जिग्रति। आक्रान्॑ वाजी॑ क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी॑ द्यौस्ते॑ पृष्ठं॑ पृथिवी॑ सधस्थमित्यश्वमनुमन्नयते। एषां॑ लोकानामुभिजित्यै।

समिष्ठो अञ्जन्कदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वायां॥१९॥

परितस्थुप् इत्याहुम् एवास्मै युनक्त्यभिजितै भरन्त्यशमेषो रूपं रूपं जीवति त्रीणि च॥

[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन् व्युद्धते। योऽश्वमेधेन् यजते। होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यवदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेनं च समर्घयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो वै ब्रह्मा। बाहुरुस्मृत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्थो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरत आयतनो वै होता। आग्रेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्तिरः। यूपमभितौ वदतः। यजमानदेवत्यौ वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेनं च समर्घयतः। किं स्विंदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवंवेव वृष्टिमवं रुन्धे। किं स्विंदासीद्वृहद्वयु इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवावं रुन्धे। किं स्विंदासीत्पिशशङ्गिलेत्याह। रात्रिवै पिशङ्गिला। रात्रिमेवावं रुन्धे। किं स्विंदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावं रुन्धे॥२२॥

कः स्विंदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवावं रुन्धे। क उस्तिज्ञायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावं रुन्धे। किं स्विंद्विमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवावं रुन्धे। किं स्विंदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवावं रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावं रुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावं रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवावं रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरात्मेवावं रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारिं च॥५॥

[५]

अप वा एतस्मात्प्राणः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति सञ्जप्यमान् आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राण अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा निधिपति इहवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्वत्वते॥२५॥

अथो धुवन्त्यैवैनम् । अथो न्यैवास्मै हुवते । त्रिः परियन्ति । त्रयं इमे लोकाः । एत्युवैन् लोकेभ्यो धुवते । त्रिः पुनः परियन्ति । पट्थसं पद्यन्ते । षड्ब्रा क्रृतवः । क्रृतुभिरैवैन् धुवते । अप् वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति ॥२६॥

ये यज्ञे धुवनं तन्वते । नवकृत्वः परियन्ति । नवै पुरुषे प्राणाः । प्राणानेवाऽत्मन्दधते । नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति । अम्बे अम्बाल्यम्बिंकु इति पर्वीमुदानंयति । अहंतैवैनाम् । सुभगे कार्मीलवासिनीत्याह । तपं एवैनामुपनयति । सुवर्गे लोके सम्प्रोर्वर्थामित्याह ॥२७॥

सुवर्गमेवैना^० लोकं गमयति । आऽहमजानि गर्भधमा त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह । प्रजा वै पशवो गर्भः । प्रजामेव पशूनात्मन्दत्ते । देवा वा अश्वमेधे पवमाने । सुवर्ग लोकं न प्राजानन् । तमश्चः प्राजानात् यथ्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति । सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै । गायत्री त्रिष्टुष्टुगतीत्याह ॥२८॥

यथायजुरैतत् । त्रयः सूच्यो भवन्ति । अयस्मयो रजता हरिण्यः । अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मयः । अन्तरिक्षस्य रजताः । दिवो हरिण्यः । दिशो वा अयस्मयः । अवान्तरदिशा रजताः । ऊर्ध्वा हरिण्यः । दिशं एवास्मै कल्पयति । कस्त्वा छत्रिं कस्त्वा विशास्तीत्याहाहि सायै ॥२९॥

हुवते कामन्त्यूष्णवायामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च ॥५॥

[६]

अप् वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति । योऽश्वमेधेन यजते । ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह । श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः । श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्धमुच्छ्रयति । वेणुभारङ्गिराविवेत्याह । राष्ट्रं वै भारः । राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति । अथास्या मध्यमेधतामित्याह । श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम् ॥३०॥

श्रियमेवावरुन्धे । शीते वाते पुनन्निवेत्याह । क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः । क्षेममेवावरुन्धे । यद्विरिणी यवमत्तीत्याह । विष्वे हरिणी । राष्ट्रं यवः । विशं चैवास्मै राष्ट्रं च सुमीर्ची दधाति । न पृष्ठं पशु मन्यतु इत्याह । तस्माद्राजा पशून्न पुष्यति ॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह । तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते । इयं युक्तांशकुन्तिकेत्याह । विष्वे शंकुन्तिका । राष्ट्रमश्वमेधः । विशं चैवास्मै राष्ट्रं च सुमीर्ची दधाति । आहलमिति सर्पतीत्याह । तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति । आहतं गुभे पसु इत्याह । विष्वे गम्भः ॥३२॥

राष्ट्रं पसः । राष्ट्रमेव विश्याहन्ति । तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम् । माता च ते पिता च त्

इत्याहा इयं वै माता। असौ पिता। अभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत् इत्याहा। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियेवाव॑ रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गुभे मुष्टिमतं सयुदित्याह। विष्वे गम्भः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। अप् वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञे-उपूतं वदन्ति। दधिकाव्यणौ अकारिष्मिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै सुरभयः। प्राणानेवाऽत्मन्दधते। नैश्यः प्राणा अपंक्रामन्ति। आपो हि षष्ठा मयोभुव इत्युद्दिर्मार्जयन्ते। आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवाऽत्मानं पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्ये पुर्व्यति गम्भे रुन्धे दधते चत्वारि च॥५॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सूक्ष्मा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्युः पुनः सम्भवितुं नाशक्रोत्। सौऽब्रवीत्। ऋग्नवदिथ्मः। यो मेतः पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव सम्भरन्। ततो वै त और्ध्ववन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युद्गोति। पुरुषमालंभते॥३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालंभते। अथो अन्नं वै विराट्। अन्नमेवाव॑ रुन्धे। अश्वमालंभते। प्रजापतियो वा अश्वः। प्रजापतिमेवालंभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्। श्रियेवाव॑ रुन्धे। गामालंभते॥३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालंभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवाव॑ रुन्धे। अजावी आलंभते भूमे। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवाव॑ रुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याऽश्वोऽस्त्रजन्त्यहि सायै। उभौ वा एतौ पशु आलंभ्येते। यश्चाव्मो यश्च परमः। तेऽस्योभयै यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिंता अभिहृता भवन्ति। नैन् दुङ्खवः पशवौ यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिंता अभिहृता हि सन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेदं॥३७॥

लभते गामालंभते परमाण्डौ च॥३॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राघ्वा। चतुष्टमेन कुतेनायानामुत्तरेहनं। एकविशेषे प्रतिष्ठायां प्रतिं तिष्ठति। एकविशेषात्प्रतिष्ठायां ऋतून्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवथ्सरः। ऋतुष्वेव संवथ्सरे प्रतिष्ठायां। देवतां अभ्यारोहति। शक्तयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्यैऽन्ये वा एते पशव आलंभ्यन्ते॥३८॥

उतेवं ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति। अथो अहं एवैष बलिरहियते।

तदाहुः। अपश्वो वा एते। यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पश्वाः। यद्व्या इति। गव्यान्पशूनुत्तमेऽहुं नालभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पशूनवं रुच्ये। प्राजापत्या भवन्ति। अनभिजितस्याभिजित्यै। सौरीनवं श्वेता वृशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अनुत एव ब्रह्मवर्चसमवं रुच्ये। सोमाय स्वराज्ञे-इनोवाहावन्द्वाहाविति द्वन्द्विनः पशूनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष व्यृद्यते। योऽश्वमेधेन यजते। छुगलं कल्माषं किकिदीविं विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवाऽत्मान् समर्धयति। क्रृतुभिर्वा एष व्यृद्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यैतुपशूनालभते। क्रृतुभिरेवाऽत्मान् समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृक्ष्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पर्यग्निकृता उथसृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥

[३]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत्। तावगृहीता। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानौ गृहीता। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्यां वै वृपा। राजा महिमा। यद्वपां महिमोभृयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभृयतः परिगृहीता। पुरस्ताथ्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्ठाथ्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्वं एव मेध्य उभयेऽवरुद्धयन्ते। यद्वपां महिमोभृयतः परियजति। तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

[४]

वैष्णदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः सुमदं दध्यात्। स्तेगान्दश्ट्राभ्यां मुण्डकां जम्येभिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसुद्धायुमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः सुमदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पश्चदशम्। पश्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवध्सुर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तैऽब्रुवन्नग्रयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेधस्य वयमुद्धारमुद्धरामहै। अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुद्धरन्ता। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यथ्स्विष्टकृन्धो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। भवत्यात्मनाः।

पराऽस्य भ्रातुंवो भवति। गौमृगकृष्णेन प्रथमामाहृतिं जुहोति। पुशवो वै गौमृगः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽहृतिरहूयते॥ न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥ ४४॥

अश्वस्तोफेन द्वितीयामाहृतिं जुहोति। पुशवो वा एकंशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽहृतिरहूयते॥ न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्मयैन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहृतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽहृतिरहूयते॥ न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥ ४५॥

दथात्यनवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ ११ ॥

अश्वस्य वा आलंब्यस्य मेघ उदकामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समैधमेवैनमालभते। आज्यैन जुहोति। मेघो वा आज्यम्। मेघोऽश्वस्तोमीयम्। मेघैनैवास्मिन्मेघं दधाति। षट्ट्रिंशतं जुहोति। षट्ट्रिंशदक्षरा बृहती॥ ४६॥

बारहताः पुशवः। सा पशूनां मात्रा॥ पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्वयसीर्वा कर्नीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्ट्रिंशतं जुहोति। षट्ट्रिंशदक्षरा बृहती। बारहताः पुशवः। सा पशूनां मात्रा॥ पशूनेव मात्रया समर्धयति॥ ४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्याँ(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। तस्माद्विपाचतुष्पादमत्ति। अथो द्विपदेव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदा हुत्वा नान्यामुत्तरामाहृतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहृतिं जुहुयात्। प्रप्रतिष्ठायाश्यवेत। द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥ ४८॥

बृहत्पर्ययति स्यापयति पञ्च च॥ ३ ॥

प्रजापतिरश्वमेघमसृजत। सौऽस्माथसृष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्ठिभिरन्वैच्छत्। तमिष्ठिभिरन्विन्दत्। तदिष्ठीनामिष्ठित्वम्। यथस्वरथस्वरमिष्ठिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥ ४९॥

इयं वै संविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमां कश्चिनेत्याहुः। तिर्यङ्गोर्धोत्येतुमहृतीति। यथसावित्रियो भवन्ति। सुवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। यथसायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्ठिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथसायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्माऽस्यायं प्रजाः क्षेम्यां भवन्ति। यत्प्रातरिष्ठिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्माद्विवा नष्टैष एति। यत्प्रातरिष्ठिभिर्यजते सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्यां एनमविच्छुत्येकं च॥३॥ [१३]

अप् वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं कामति। योऽश्वमेधेन यजते। ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणां। श्रियमेवास्मिन्नन्देतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमशजुतो। वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत् इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षुत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः। श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्। अपास्माद्राष्ट्रं कामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत् इति। यदा खलु वै राजा कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवां ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षुत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्येददा इत्येयजथा इत्येपचु इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तनैवैन स समर्धयति। इत्यजिना इत्येयुध्यथा इत्युमः संद्राममहन्त्रिति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवैन स समर्धयति। अक्षेत्रां वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत् इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षट्थसं पंचन्ते। पञ्चा क्रृतवः। क्रृतनैवास्मै कल्पयतः। ताभ्यां सुङ्स्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्गमेद्वाहणस्य कल्पयतश्चत्वारिं च॥४॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायत्ताः। तेभ्यो यदाहृतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक

एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा॑ मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुंतीज्जुहोति। लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्टे स्वाहाऽमुष्टे स्वाहेति जुहूथसुशक्षीत। बुहुं मृत्युमुमित्रं कुर्वत। मृत्यवे स्वाहेत्येकंस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिलोके मृत्युः॥५६॥

अशनया॒ मृत्युरेव। तमेवामुष्मिलोकेऽवयजते। भूणहृत्यायै॒ स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भूणहृत्यामेवावं यजते। तदाहुः। यद्वृणहृत्या पाञ्चाऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भूणहृत्याया॒ इत्याहुः। भूणहृत्या वाव मृत्युरिति। यद्वृणहृत्यायै॒ स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽहृत्या॒ तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भूणग्ने भेषजं करोति। एताऽहु॒ वै मुण्डिभौदन्यवः। भूणहृत्यायै॒ प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणऽहन्ति। सर्वस्मै॒ तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय॒ स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो॒ वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते। खलुतेर्विकृधस्यं शुक्लस्यं पिङ्गाक्षस्यं मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके॒ मृत्युर्जुहोति॒ मूर्धं जुहोति॒ द्वे च॥३॥ [१५]

वारुणो॒ वा अश्वः। तं देवतंया॒ व्यर्घयति। यत्रांजापत्यं करोति। नमो॒ राज्ञे॒ नमो॒ वरुणायेत्याह। वारुणो॒ वा अश्वः। स्वयैवैनं॒ देवतंया॒ समर्घयति। नमोऽश्वाय॒ नमः॒ प्रजापतय॒ इत्याह। प्राजापत्यो॒ वा अश्वः। स्वयैवैनं॒ देवतंया॒ समर्घयति। नमोऽधिंपतय॒ इत्याह॥५९॥

धर्मो॒ वा अधिंपतिः। धर्ममेवावं रुन्धे। अधिंपतिरस्यधिंपतिं मा कुर्वधिंपतिरुहं प्रजानां॒ भूयासुमित्याह। अधिंपतिमेवैनं॒ समानानां॒ करोति। मां धैहि॒ मर्यि॒ धेहीत्याह। आशिषं॒ मेवैतामा॒ शास्तो। उपाकृताय॒ स्वाहेत्युपाकृते॒ जुहोति। आलंब्याय॒ स्वाहेति॒ नियुक्ते॒ जुहोति। हुताय॒ स्वाहेति॒ हुते॒ जुहोति। एषां लोकानामुभिजित्यै॥६०॥

प्र वा॒ एष एम्यो॒ लोकेभ्यश्यवते। योऽश्वमेधेन॒ यजते। आग्नेयमैद्वाग्रमाश्विनम्। तान्पृशूनालंभते॒ प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो॒ भवति। अग्निः॒ सर्वा॑ देवताः। देवता॑ एवावं रुन्धे। ब्रह्म॒ वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैद्वाग्रो॒ भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावरुन्धे। यदा॑श्विनो भवति। आशिषामवरुच्छै। त्रयो भवन्ति। त्रयं इमे
लोकाः। एवेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। अ॒ग्रये॒हो॒मुच॒ऽष्टाकंपाल॒ इति॒ दश॒हविषुमिष्टि॒
निर्वपति। दशांक्षरा विराट्। अत्र विराट्। विराजैवान्नाद्युमवरुन्धे। अ॒ग्रे॒र्मन्वे प्रथुमस्य
प्रचेतस् इति॒ याज्यानुवाकां भवन्ति सर्वत्वायां॥६२॥

अधिपतय इत्यामिजित्या ऐत्रिग्रो भवति रुद्ध एकं च॥६२॥ [१६]

यद्यश्वंमुपतप्तद्विन्देत्। आग्नेयमृष्टाकंपालुं निर्वपेत्। सौम्यं चुरुम्। सावित्रमृष्टाकंपालम्।
यदा॑ग्नेयो भवति। अ॒ग्निः सर्वा॑ देवता॑ः। देवतांभिरैवैन॑ भिषज्यति। यथसौम्यो भवति। सोमो
वा ओषधीनां राजा॑। याम्य एवैन॑ विन्दति॥६३॥

ताभिरैवैन॑ भिषज्यति। यथसावित्रो भवति। सुवितृप्रसूत एवैन॑ भिषज्यति। ए॒ताभिरैवैन॑
देवतांभिर्भिषज्यति। अ॒ग्नदो है॒व भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि॑ क्षोणः स्यात्। पूषा॑ वै
क्षौण्यस्य भिषक्। स एवैन॑ भिषज्यति। अक्षेष्णो है॒व भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि॑ महुती देवतांभिमन्येत्। ए॒तदेवत्यो वा अश्वः। स्वयै॒वैन॑
देवतया भिषज्यति। अ॒ग्नदो है॒व भवति। वैश्वानुरं द्वादशकपालुं निर्वपेन्मृगाखुरे यदि॑
नाऽऽगच्छेत्। इ॒यं वा अ॒ग्निवैश्वानुरः। इ॒यमेवैन॑मुर्चिभ्यां॑ परिरोधुमानयति। आहै॒व
सुत्युमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अ॒ग्रये॒हो॒मुच॒ऽष्टाकंपालः। सौर्यं पर्यः। वायव्यं आज्यभागः। यज्ञमानो वा अश्वः।
अ॒हंसा॑ वा ए॒ष गृहीतः। यस्याश्वो॑ मेधांय प्रोक्षितो॒ऽध्येति॑। यद॒हो॒मुचै॒ निर्वपति। अ॒हंस
ए॒व तेन॑ मुच्यते। यज्ञमानो॑ वा अश्वः। रेतंसा॑ वा ए॒ष व्यृद्ध्यते॥६६॥

यस्याश्वो॑ मेधांय प्रोक्षितो॒ऽध्येति॑। सौर्य॑ रेतः। यथसौर्यं पर्यो भवति। रेतसै॒वैन॑ स
समर्धयति। यज्ञमानो॑ वा अश्वः। गर्भैर्वा॑ ए॒ष व्यृद्ध्यते। यस्याश्वो॑ मेधांय प्रोक्षितो॒ऽध्येति॑।
वायव्या॑ गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भैरैवैन॑ स समर्धयति। अथो॑ यस्यैषा-
ऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते॑। इ॒द्वा॑ वर्सीयान्वति॥६७॥

विन्दत्यक्षेष्णो है॒व भवत्यधीयाद्यते॑ गर्भैरैवैन॑ स समर्धयति॑ द्वे च॥६७॥ [१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौद्नान्धमङ्गस्थिते॑ निर्वपेत्। द्वादशभिर्वैष्टिभिर्यजेतेति॑।
यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पार्षीयांस्तु स्यात्। आसानि॑ वा

एृतस्य छन्दाऽसि। य ईजानः। तानि क एृतावदाशु पुनः प्रयुञ्जीतेति। सर्वा॒ वै सङ्स्थिते
यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भंवति यातया॑म्नी। कूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुञ्जेत्याहः।
द्वादशैव ब्रह्मौदनान्धसङ्स्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक
एनं यज्ञो भंवति। न पार्षीयान्धवति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः संवध्सुरः। संवध्सुर
एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवध्सुर एकं च॥२॥ [१८]

एृष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्व॑ हृ वै तत्र विभु भंवति। यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वै
प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्व॑ हृ वै तत्र प्रभु भंवति। यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वा ऊर्जस्वान्नामं
यज्ञः। सर्व॑ हृ वै तत्रोर्जस्वद्ववति। यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वै पर्यस्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्व॑ हृ वै तत्र पर्यस्वद्ववति। यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वै विधृतो नामं यज्ञः।
सर्व॑ हृ वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वै व्यावृत्तो नामं यज्ञः। सर्व॑ हृ
हृ वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वै प्रतिष्ठितो नामं यज्ञः। सर्व॑ हृ
वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वै तेजस्वी नामं यज्ञः। सर्व॑ हृ वै तत्र तेजस्वि भंवति।
यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वै ब्रह्मवर्चसी नामं यज्ञः। आ हृ वै तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी
जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वा अतिव्याधी नामं यज्ञः। आ हृ वै तत्र राजन्यो-
ऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वै दीर्घो नामं यज्ञः। दीर्घायुषो हृ वै तत्र
मनुष्यो भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते। एृष वै कूसो नामं यज्ञः। कल्पते हृ वै तत्र
प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते॥७२॥

पर्यस्वान्नामं यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यज्ञन्ते षट् (एृष वै विभू प्रभूर्जस्वान्धस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी
ब्रह्मवर्चसीतिव्याधी दीर्घः कूसो द्वादशः)॥३॥

तार्प्येणाश्च॑ संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैन॑ समर्धयन्ति। यामेन साम्ना
प्रस्तोताऽनुपतिष्ठते। यमलोकमेवैन गमयति। तार्प्ये च कृत्यधीवासे चाश्च॑ संज्ञपयन्ति।
एृतद्वै पश्चान् रूपम्। रूपेणैव पश्चानवै रुप्ये। हिरण्यकशिषुपु भंवति। तेजसोऽवरुद्धै॥७३॥

रुक्मो भंवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति। प्रजापतेरात्यै। अस्य
वै लोकस्य रूपं तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिषुपु। आदित्यस्य

रुक्मः। प्रुजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्येणैऽप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवं हिरण्यकशिपुना॑। आदित्यं रुक्मेण। अश्वेनैव मेधयैन प्रुजापते॒। सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्थितां समानलोकतामाप्नोति। यौऽश्वमेधेन यजते। य उं चैनमेवं वेदं॥७५॥

अवरुद्धा आप्रोत्यैष्ट च॥३॥

[२०]

आदित्याश्वाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकैऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः। अमादित्यमश्वं श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तेऽब्रुवन्। यत्रो नैष। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वं सवर्येत्याहूयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रुजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यथसद्यो वाजा॑न्थसमजयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधैऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवावं रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवावं रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधैऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवावं रुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नाम करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनश्चत्वारि च॥३॥

[२१]

प्रुजापतिं वै देवाः पितरम्। पुशुं भूतं मेधायाऽलभन्त। तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यद्यास्महु इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यथसंवथसरः। तस्मादश्वः पुरस्तांसंवथसर आलभ्यते। यत्प्रुजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः। यथसुद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भंवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रुजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रुजापते॒। पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्याऽलभते। समेन देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। यौऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उं चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पुशुं भूतं मेधायाऽलभन्त। यज्ञमेव।

यज्ञेन् यज्ञमंयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमंकुर्वत। तैऽमृतत्वमंकामयन्त। तैऽमृतत्वमंगच्छन्। योऽश्वमेधेन् यजते। देवानांमेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन् यजते कामप्रेण। अपुंनर्मारमेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषुमं तूपुरं बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽस्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन् यजते। य उ चैनमेवं वेदं॥८२॥ मधोऽभ्युदज्ञत एति वेदं॥८२॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यथसायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य पुदेपदे जुहोति। दरुशपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्वर्षशपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पुदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पुदेपदे जुहोति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति॥८४॥

पुदे अश्वोन् जुहोति त्रीणि च॥८४॥ [२३]

प्रजापतिस्तमादशिभिः प्रजापतिरकामयोभावुम्ये युज्ञन्ति तेजुसाऽप्रप्राणा अपुश्रीरुद्धी प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत मुहान्वैश्वदेवो वा अशोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यंजक्रतुभिरपत्रीत्राहृणो सर्वेषु वारुणो यद्यश्वतदाहृतेष्वै विभूत्सार्येणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविश्वतः॥८५॥

प्रजापतिस्तमिल्लोके उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत मुहान्यत्वातः प्र वा एष एम्यो लुकेभ्यः सर्वे हु वै तत्र पर्यः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चृत्वार्यर्थातिः॥८५॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुहति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥